

Stig på strejftoget i kvalitativ metode-refleksion

Ny dansk metodebog er en fortælling værd, men den er bedre til at sætte tanker i gang end til at give praktiske retningslinjer

Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen & Annick Prieur (red.): Liv, fortælling, tekst – Strejftog i kvalitativ sociologi, Aalborg Universitetsforlag 2002. 356 s., 250 kr.

Af Adam Aisen

En antologi om kvalitativ sociologi, som dens redaktører selv betegner som en "metodebog", kommer vel ikke uden om at blive bedømt på netop sine kvaliteter som en sådan. Hvordan er dens anvendelighed for studerende - ikke kun på sociologiske uddannelser, men også på beslægtede fag. Dvs. fag, hvor de studerende benytter sig af de kvalitative metoder som fx interview og feltarbejde til at undersøge forskellige sider af socialt liv, som det tager sig synligt ud for det skærpede blik, som spor eller som fortællinger om det. Scenen for denne anmeldelse er derfor hurtigt gjort klar: Hvilke kvaliteter indeholder antologien *Liv, fortælling, tekst - Strejftog i kvalitativ sociologi* for den studerende, som har valgt at gøre brug af kvalitative metoder til indsamling og analyse af empiri? Generelt set holder samtlige kapitler et højt niveau. Alle har de en relevans, er anvendelige for den studerende og er glimrende formidlet. Antologien kaster sig dog samlet set ud i et stort ærinde, som bestemt gør bogen til en fin investering og god at have stående på reolen, men som også bliver antologiens eget båndspænd. Den vil så meget, at det er med stor fare for også at blive for meget. De mange sider af den kvalitative metodes grundlag og historie, refleksion og anvendelse mv., som antologien forsøger at gabe over, udvikler sig for mig at se til et projekt, der er svært at indfri. Som introduktion til de forskellige kvalitative metoder fungerer de enkelte kapitler for så vidt udmærket. Vanskelighederne opstår, når antologien forsøger at optræde som grundbog. Den er – som undertitlen siger – mest af alt et 'strejftog', et strejftog ind i de metodiske overvejelser, man som fx studerende bruger en del af sin forberedende tid på, inden man kaster sig ud i et nyt projekt, men som man med tilsvarende stort

udbytte bør inddrage i sin analyse- og skriveproces.

Af nøjagtig disse grunde fremstår antologien bedst i de kapitler og afsnit, hvor det er selve 'designet' – dvs. de forudgående metodiske og etiske refleksioner - af en kvalitativ undersøgelse, der er forfatterens primære interesseområde. Her mener jeg bestemt også, at antologien kommer til sin ret og giver læseren god valuta for pengene. Disse bliver omsat i mange gode og anvendelige råd, bidrag og oplæg til refleksioner, og for den studerende er der absolut meget at hente. Modsat mener jeg, at få af kapitlerne giver ballast nok at læne sig op ad til at kaste sig ud i praktisk udførelse af de behandlede kvalitative undersøgelsesmetoder. Som supplement til mere gennemarbejdet og specifik metodelitteratur kan en stor del af kapitlerne imidlertid bidrage for læseren med både forstørrelsesglas og advarselsblink. Det er bestemt værd at tage med sig, når man fx for første gang er på vej til at foretage en kvalitativ undersøgelse, som involverer interview, observationer, begge dele eller måske noget helt fjerde.

Det gælder til eksempel Inger Glavind Bos diskussion af det kvalitative forskningsinterview (kap. 2). Kapitlet egner sig fortrinligt – burde nærmest være obligatorisk – som tillægslæsning til Steinar Kvaales efterhånden bredt anvendte metodebog i interviewmetode. I kapitlet gennemgår og diskuterer Inger Glavind Bo kritisk og veloplagt flere hjørnестene i Kvaales metode samt inddrager andre metodeteoretikere. Jeg morede mig eksempelvis over hendes skarpe kommentar til Kvaales udlægning af det optimale interview som et interview, der bliver færdiganalyseret undervejs i selve interviewsituation, fordi interviewerens løbende formår at stille præcise, uddybende spørgsmål til den interviewede.

Om dét noterer Inger Glavind Bo uden omsvøb, at hendes erfaring fortæller hende, at det bare "ikke er realistisk" (s. 62). Og sådan kom vi ned på jorden igen!

Afslutningsvis skriver hun, at hun gennem kapitlet har "argumenteret for, at gyldighed handler om godt forskningsmæssigt håndværk og derfor er

noget, forskeren løbende må forholde sig til" (s.71). Heri erklærer jeg mig selvsagt enig med forfatteren, men står fast på, at kapitlet ikke bidrager med nok praktisk vejledning og guidning til den endnu usikre interviewer.

Feltarbejde på internettet

Antologien indeholder foruden en introduktion tolv kapitler, som samlet set forsøger at indfange, diskutere og anviser brug af et spektrum af kvalitative metodiske tilgange. De tolv kapitler er inddelt i tre sektioner, som hver især angiver, hvilken rolle kapitlet skal indtage i antologien. De tre sektioner betegnes tilgange og metodologier (kap 1-4), teknikker og metoder (kap. 5-8), og tværgående temaer med mere (kap. 9-12). Som betegnelsen antyder, er den anden sektion i højere grad tænkt som anvisninger til brug end den første sektion. Kapitlerne, som falder ind i tredjesektionen, forsøger at åbne for nye diskussionsfora inden for den kvalitative metodepraksis. Det betyder, at kapitlerne forekommer mig at falde en anelse mere over hinanden end i de øvrige to sektioner. Kapitlerne har ikke den samme samlende faktor, et klart tema at læne sig op ad. Men til gengæld – og måske netop af samme grund – er det blandt kapitlerne i denne sektion, at et par af de absolut mest interessante indlæg findes.

Det gælder ikke mindst det tiltrængte kapitel om det at foretage feltarbejde og deltagende observation på internettet (kap. 11). Som bidragsyderen, Lars Holmgaard Christensen, skriver, så har

online-situationer som undersøgelsesfelt i stigende grad (...) vakt interesse hos mange antropologi- og sociologistuderende, der er optaget af mediernes sociokulturelle dimensioner og de sociale fænomener, der er genkendelige online i virtuelle omgivelser. (s. 293)

Herefter udfolder forfatteren en spændende og i høj grad brugbar refleksion over de teoretiske indgangsvinkler til traditionel feltstudie-metodik, overført til virtuelle omgivelser. Denne refleksion forholder han løbende til egne erfaringer, hvorved læseren atter indføres i de nye praktiske og teoretiske – men også etiske - refleksioner, som opstår. Det hele er glimrende illustreret i form af cases fra forskerens eget arbejde. Christensen skriver fx i forbindelse med, hvad han betegner "observation som kvasi-nærvær":

Kvasi-nærværet i forhold til materialet placerede mig derfor i et tidsmæssigt vakuum, hvor observationen så at sige ikke stoppede som en naturlig følge af interaktionernes ophør i diskussionsforummet. Pointen er her, at selv om der, i modsætning til både Malinowskis (1922) antropologiske feltstudier og Whytes (1973) længevarende ophold på gadehjørner i et italiensk slumkvarter i USA, hviler en dataindsamlingens ulidelige lethed over feltarbejdet online, så er det særdeles vigtigt for forståelsen og indlevelsen i aktørernes handlinger, at

man er tilstede i samme tidsrum som de, der anvender forummet, altså det tidsrum, hvor et givent forum er aktivt anvendt. På denne måde er det i virtuelle situationer ikke mindre krævende at foretage deltagende observation, så selvom det umiddelbart synes lettere at få adgang til de socialt tilgængelige fænomener, så kræver det stadig en lang række forhandlinger med aktørerne i feltet for rent faktisk at få lov til at få lov at deltage. Mediets fastholdelse og muligheden for udskrift af den kommunikative interaktion er altså en gevinst for måden at indsamle og fastholde data i feltet, men deltagelsen bliver også vigtig specielt i forhold til undersøgelsens forståelsesorienterede sigte, hvor et væsentligt kriterium netop bliver at mærke 'suset' af og få en fornemmelse for stemningen i online miljøet. (s. 303)

Sociologien som psykoanalyse

Christensens indlæg er langtfra det eneste, der er værd her at bruge ekstra spalteplass på. Som jeg har konstateret i flere andre sammenhænge, værdsætter jeg virkelig at læse artikler skrevet af den norske sociolog Annick Prieur. Ud over at være medforfatter til introduktionen har hun skrevet to selvstændige indlæg til antologien, hvoraf et, ganske som ovennævnte kapitel af Inger Glavind Bo, fremstår som et fint supplement til anden metodelitteratur. Denne gang handler det imidlertid om Pierre Bourdieus perspektiv på interview og interviewdesign (kap. 4), noget Annick Prieur som oversætter af flere Bourdieu-bøger er ekspert i.

For studerende – og andre læsere – med særlig interesse i Bourdieus anvisninger til metodisk praksis (noget man hos Bourdieu ofte må læse sig til mellem linierne) sammenfatter Annick Prieurs kapitel med fint overblik, hvad det i og for sig handler om for Bourdieu: at tvinge både forskeren og den interviewede til refleksivitet med henblik på at nå frem til en interviewsituation, hvor interviewer og den interviewede med fælles hjælp opnår indsigt i den samfundsmæssige prægning på den interviewedes liv. Hun skriver:

Målet for det refleksive projekt er at blive et subjekt, der er mindre manipuleret, mindre styret af ubevidste drifter og lidenskaber, der er mere bevidst om sine tilbøjeligheder og årsagerne til sine valg. Det er gennem refleksivitet, at vi giver fornuften en chance og kan opnå en størst mulig objektivitet og generel gyldighed af den viden, vi frembringer. (s. 118)

Det er sociologien som psykoanalyse på et samfundsmæssigt plan, foreslår Annick Prieur. Men hun formår heldigvis - og rutineret - selv at holde sig på refleksiv afstand af Bourdieu. Det kommer til udtryk gennem hendes kritiske stillingtagen til manglerne og problemerne i de retningslinier, Bourdieu fremlægger. Gennem en kort, men illustrativ serie af egne erfaringer med at anvende Bourdieus metodeanvisninger, som hver for sig viser, hvori besværlighederne opstår, skriver hun, at:

Disse erfaringer vidner om, at den deltagende objektivering i interviewssituationen har sine begrænsninger. Bourdieu skriver selv, at dette tit bunder i, at sociologien og informanter ikke altid har et fælles grundlag for analyse (Bourdieu et al. 1993). I de interviews, der er medtaget i *La Misère du Monde*, er der mange eksempler på gode refleksionsprocesser, men der er også flere interviews, hvor man ikke rigtig kan se spor efter nogen refleksion. (s.128)

Således forstår Annick Prieur – med grundlag i Bourdieu selv – til fulde at slå fast, at både metoderefleksion og selvrefleksion for selv de bedste kan blive et nødvendigt onde: Men man bør for så vidt altid bestræbe sig på at inddrage begge dele, eftersom gyldigheden af analyse- og forskningsresultatet bl.a. afhænger af disse kvaliteter og synligheden af dem. Gevinsten kan med stor sandsynlighed vise sig at være større indsigt i både det emne, analysen vender sig mod, men også i interviewmetoden, som den bliver anvendt af forskeren selv.

I sit andet kapitel bestræber hun sig virkelig på med oprigtighed og åbenhed at diskutere sin egen tilgang til og erfaring med feltarbejde (kap. 5). Her demonstrerer hun selv den refleksivitet, bogen som et hele argumenterer for. Kapitlet er berigende læsning, en god introduktion til feltarbejdsmetode, og ikke mindst er kapitlet, antallet af sider taget i betragtning, sjældent rigt på enkle, pragmatiske råd. Hør blot hvordan hun forholder sig debatten om anonymisering af informanter:

... jeg tror, at det kan være et godt råd til alle, der anvender anonymisering, inden publicering at læse teksten, som om den ikke var anonymiseret, og gennemtænke teksten ud fra det perspektiv, det giver: Føler man, at man udleverer nogle informanter? Eller et helt miljø? Er der sider ved analysen, man ville lave om på? Vil man stå ved, man formidler en anden forståelse, end aktørernes egen? (s. 153)at

Eller i spørgsmålet om for stor nærhed til informanterne:

Det, jeg argumenterer for, er altså ikke relativisme, men kontekstualisering. (...) .. en pendling mellem et udefra- og et indefra-perspektiv ved hjælp af pauser fra feltet kan være en god strategi for både at kunne indtage

informanternes perspektiv og kunne sikre opretholdelsen af en god observationsevne. (s. 143)

Men det er unægteligt i Annick Prieurs fortræffelige evne som selvudleverende formidler og i kraft af sin ærlighed, at hun præsenterer et af antologiens – i mine øjne – mest interessante bidrag. Man må tage hatten af for hendes mod til f.eks. at udlevere følgende refleksion oven på hendes eget feltarbejde blandt homoseksuelle mænd i Mexico:

Denne erfaring har fået mig til at stille spørgsmålstejn ved, om jeg i mine interviewbaserede projekter i eget land har været for naiv og for nemt har taget folks beretninger for at være den hele og fulde sandhed og ikke bare en fortælling eller en bestemt version af sandheden. Her har jeg intet svar. Men det er en pointe i sig selv at konstatere det noget paradoksale i, at større nærhed til det daglige liv har givet mig større mulighed for kritisk distance til mine informanter. (s. 138)

Alt i alt fremstår antologien som godt bud på en kvalitativ metodebog. Den stritter ganske vist i forskellige retninger, men med mellemrum udmærker den sig som fortrinlig til dels at supplere specifik metodelitteratur, dels at sætte fokus på særlige og evt. vanskelige undersøgelsesfelter og – metoder. Her kan jeg fx fremhæve kapitlerne om det at komme tæt på udsatte og udstødte mennesker (kap. 9) og det biografisk narrative interview (kap. 6).

Gennemgående er antologien, som jeg har skrevet det flere gange, bedst til at skærpe den studerendes fokus på, at den refleksion, god kvalitativ forskning kræver, kommer synligt til udtryk i både metodeovervejelserne og i selve analysen.

I antologiens introduktion fortæller redaktørerne, at bogen blandt andet er blevet til for at råde en smule bod på den lille danske "udgivelsesaktivitet", der findes på området. Det er hermed gjort – og nu tager (strejft)toget så passagerer om bord!

Adam Aisen er cand.mag. i Europastudier og Dramaturgi. Projektleder i Dansk Flygtningehjælp.